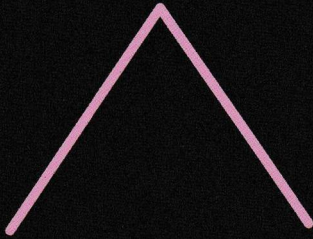

Üvegplafon?

Szerkesztette
Lendák-Kabók Karolina

ÜVEGPLAFON?

Vajdasági magyar (értelmiségi) női perspektívák

Szerkesztette
Lendák-Kabók Karolina

TARTALOM

Előszó (Lendák-Kabók Karolina)	9
BENCSEK ORSOLYA	
Női migránsmodellek és szabásminták	17
BERÉNYI EMŐKE	
Szentekből hősök	33
BERETKA KATINKA	
Van egy nő	51
BÍRÓ TÍMEA	
Tímea	71
ELOR EMINA	
Magamról	87
GÓLI KORNÉLIA	
Ki kell mondani	93
GRABOVAC BEÁTA	
Világom labirintusai	107
KOVÁCS ELVIRA	
Szentmihálytól Strasbourgig	123
LENDÁK-KABÓK KAROLINA	
Lálinka	137

LOSONCZ-KELEMEN EMESE

Kis éji feljegyzések 157

LOVRA ÉVA

Identitások között harmóniában 171

MAJOR LENKE

Neked ajánlom, szülő szép Szabadkám 191

NAGYABONYI EMESE

Madártávlatból: az elfektetett nyolcas 211

NOVÁK ANIKÓ

Párhuzamos világaim 227

OROVEC KRISZTINA

Az újságíró, a műfordító, a pogácsasütő-művész
és az anya 241

RÁCZ KRISZTINA

Hogyan ússzuk meg a patriarchátust? 263

RAFFAI TELEČKI ÁGNES

Vegyes felvágott magyarból és szerbből,
vadból és szelídből, komolyból és bohóból 279

SZERDA ZSÓFIA

Burekos szerettem volna lenni – vagy nem az lettem? ... 297

TOMIN KIS ANIKÓ

Önéletírás és anekdoták 317

VASS DOROTTEA

„És akkor már csak tánc lesz és rengeteg kakaó” 331

VASTAG GAZSÓ HARGITA	
Gyökerek	345
ZAKINSZKY TOMA VIKTÓRIA	
Megöröklött egyenjogúság	353
BICSKEI ANIKÓ	370
PALÁSTI ANDREA	372
Köszönetnyilvánítás	373

Bencsik Orsolya

NŐI MIGRÁNSMODELLEK ÉS SZABÁSMINTÁK

„Táguljon ajtó, ablak.”

(Ladik Katalin: *Az a nyílás a ruhádon*)

2018 júniusában azt a megtisztelő feladatot kaptam Korpa Tamás költőtől, a Fiatalkor Írók Szövetségének egyik elnökétől, hogy az éppen húszéves írószervezet nyári táborában július 20-án én beszélgessek Ladik Katalinnal. A balkáni háborúk idején, pontosabban 1992-ben Magyarországra költöző, és azóta Budapesten élő, Yoko Ono-békedíjas vajdasági intermediális művész, aki meghatározó színészi pályafutása, szubverzív performanszai, képzőművészeti és fonikus irányultságú alkotásai (kollázsai, képversei, partitúrái, hangköltészeti akciói) mellett elsődlegesen költőnek tartja magát, még a 2000-es években került a látóterembe, és munkásságán keresztül közvetve alakította gondolkodásmódomat, ízlésemet, világ- és önmegértésemet. Azzal együtt, hogy íróként mégis elsődlegesen két férfi alkotót, Tolnai Ottót és Esterházy Pétert kell a mesteremként és poétikai modellemként megneveznem.

2000-ben tizenöt éves voltam, és a topolyai Dositej Obradović Gimnáziumba jártam, magyar tannyelvű osztályba, tehát az anyanyelvemen tanulhattam, és megfelelő óraszámmal hallgathattam magyar irodalmat és nyelvtant. Ladikot nem a magyarórán ismertem meg, mert a kerettantervet követve a vajdasági magyar irodalommal csak a harmadik és negyedik osztályban foglalkoztunk, és a Bori Imre–Szeli István szerzőpáros által szerkesztett tankönyvben Ladik nem is szerepelt, ahogy egyébként más vajdasági magyar női szerző sem. A magyartanár anyám könyvespolcán találtam meg a válo-

gatott verseit tartalmazó *Kiűzetés* című kötetét, utána kerestem rá hangköltészeti projektjeire, filmjeire, archivált színházi előadásaira, a maszkulin perspektívát kijátszó, ironikus helyzetbe hozó, az identitásproblémát centrumba helyező, gyakran abjekt performanszaira. A sokak által még most is a *vetkőző költő*nő bulvárkategóriájába gyömöszölt, degradált, valójában azonban a kulturális, társadalmi, identitásbeli és nemi határokat izgalmasan feszegető, határátlépő, a *rőfögő kis piros buldózereket szoptató*¹, a női hétköznapiokból, a tipikus női munkák tárgyaiból (a varrógépből, az ollóból, a vasalóból) ugyancsak inspirálódó, a saját testét médiumként használó neoavantgárd Ladik a patriarchális exjugoszláv közeg első, úttörő feministája. Életútjával, művészetével és megítélésének történetével (ami kapcsán nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy anno nemzetközi elismertsége, külföldi recepciója jóval nagyobb volt, mint az itthoni – értve ez utóbbi alatt mind a szerbiai [jugoszláviai], mind a magyarországi fogadtatást) azért is fontos szembesülnünk, mert általa olyan problémák kerülhetnek a mindennapok diskurzusába, melyek még 2018-ban is fogódzoul és ösztönzőül szolgálhatnak a vajdasági magyar női identitásunk alakításában. A ladiki dac és erő nem csak esztétikai szempontból jelentős, és nem csak az alkotó egyéniségek számára szolgálhat mintául, éppen ezért tekinthető égetően szükségesnek, hogy a vajdasági magyar tananyag részét képezze.

Egy másik fontos, ám Ladikétól különböző életút, ami ugyancsak hasznos modellül szolgálhatott volna a nacionalista ideológiák táptalajává váló, széthulló Jugoszláviában szocializálódott, az álságos jugónosztalgiaiával kezdeni nem tudó generációm felnőtte, nővé válásában, a topolyai születésű Juhász

¹ Ladik Katalin: *Elindultak a kis piros buldózerek* = *Uő, Kiűzetés*, Budapest–Újvidék, Magvető Könyvkiadó–Forum Könyvkiadó, 1988, 63.

Erzsébeté. Azé a „tősgyökeres idegen”²-é, aki a vajdasági parlami gondolkodással és érdektelenséggel, sivársággal, szellemi és társadalmi bezárkózással, majd a kilencvenes évek balkáni háborús örületével és a gyűlölködésekkel szemben szülőföldje elhagyása helyett a belső emigrációt választotta. A „mindig maradás imperatívusa”³ ellenére migránsmodell ez is, hiszen egyedül a távolság megképzése, a kívülről nézés teremti meg a reflexió, a kritikus interpretáció lehetőségét. Hogy a kétezres években az ő munkásságával ugyancsak megismerkedhettem, az szintén anyámnak köszönhető, illetve annak, hogy Juhász Erzsébet a földim, és Topolya kulturális életének a részét képezte (újabban, köszönhetően többek között a Juhász Erzsébet Könyvtárnak, egyre inkább képezi) a róla való megemlékezés. Intenzívebben és tudományos szempontból viszont az én életembe 2012-ben került be a munkássága, hiszen 2012 és 2015 között a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Irodalomtudományi Doktori Iskolájába jártam, ahol a Magyar Irodalom Tanszéken dr. Virág Zoltán egyetemi docens mentorálta doktorandusz voltam, és a vajdasági magyar irodalom vidékiség-aspektusával foglalkoztam. Ennek eredményeképpen – és kicsit a balkáni háborús irodalmi reprezentációk és a hontalanság problémaköre felé kitekintve – írtam meg disszertációm *Identitáskonfliktusok a geokulturális térben. A sehol és a máshol köztes állomásai Juhász Erzsébet, Végel László és Tolnai Ottó művészetében* címmel, mely azonban elsődlegesen mégiscsak a Juhász Erzsébet-i prózákra, esszéprózákra és esszékre fókuszál, miközben a „hontalan

² Faragó Kornélia: A „tősgyökeres idegen” – Távlatok Juhász Erzsébet esszéprójájában = *Uő, Kultúrák és narratívák. Az idegenség alakzatai*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2005, 99.

³ Virág Zoltán: A mindig maradás állomáshelyei – Juhász Erzsébet prózájáról = *Uő, A szomszédság kapui*, Zenta, zEtna Könyvkiadó, 2010, 112.

lokálpatrióta”⁴ Végel László (a téma szempontjából adekvát) társadalomkritikus esszéit, akárcsak Tolnai Ottó (szintén kapcsolódó) prózáit, verseit és esszészövegeit is az interpretációs mezejébe emeli.

1999-ben a családommal három hónapra Magyarországra emigráltunk. Pontosabban csak apám, az akkor gimnazista nővérem és én költöztünk Szegedre, mert anyám Topolyán maradt, hiába szünetelt a tanítás a NATO-bombázások miatt, kétnaponta be kellett járnia dolgozni, a diákok nélküli, üres épületre ügyelni. Apám, aki nyugdíjazásáig több munkahelyen és munkakörben is dolgozott mind Topolyán, mind Szegeden (például három vágóhídon hűtőgépészként), ekkor épp egy elektronikai cégnél volt alkalmazott. Az *Akció van!* című rövidpróza-kötetemben – amit én kispróza-kötetnek szoktam nevezni – van egy autobiografikus szöveg, a *Lugas utca, 1999*. Már nem emlékszem, hogy mikor írtam, a kötet 2012-ben jelent meg, tehát valamikor előtte, és a megjelenés előtt még egy szegedi antológiában is publikáltam, aminek a témája maga a város volt. Ez a kispróza a saját biografikus tapasztalatomon keresztül egy idegenségérzetben és emigrációban kontextualizálja a női identitáskonstruálást, vagyis a család, pontosabban az apa, a nővér és a lányelbeszélő rövid ideig tartó emigrációjához, a háborús kataklizmához, a bombázásokhoz kapcsolja a nővé érés folyamatát, konkrétan az első menstruációs élményt. Arra, hogy ez a fiatalkori migráns léthelyzet meghatározó volt az életemben, a saját identitásom és sorsom alakulásában, talán jó bizonyíték, hogy ebből az élményből később egy másik kisprózát is írtam *Titkos életünk* címmel. Ebben a prózában ugyancsak tematizálódik a tizennégy éves lányelbeszélő menstruáció-hiánya, majd a menstruáció bekövetkezése, tehát a nővé érése, de a szülőföldelhagyás mellett az anya,

⁴ Végel László: Hontalan lokálpatriotizmus = *Uő, Hontalan esszék (1981–2001)*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 2003, 27.

illetve az anyai uralom és annak fenyegetése alóli időszakos felazabaduláshoz kötődik. A második szöveg tehát úgy ismétli meg és írja újra, referenciális csapdái ellenére fikcionalizálja a női identifikáció problémáját, hogy a háborús traumába az Elektra-komplexust is belevetíti. A Juhász Erzsébet Könyvtár felkérésére, Juhász Erzsébet születésének 70. évfordulója alkalmából, 2017 őszén készült el ez a próza. Náray Éva, a könyvtár igazgatója az író *Határregényének* első fejezetéből inspirálódó írást kért, ez a fejezet a családi narratíva mellett Jugoszlávia széthullásával szintén foglalkozik, leginkább ezen a két szálon kapcsolódtam hozzá én is.

Nem tudom, hogy Jugoszlávia széthullását, a kilencvenes éveket mennyire és valójában traumatikusan éltem-e meg, de azt tudom, hogy gyerek- és pubertáskoromnak ez az időszaka és a dolgok ilyenén állása nagyon meghatározó lehetett az identitásom alakulásában. Ebből az időszakból elég sok mindenre emlékszem, ennek részét képezik a közvetlen környezetemben (főként az iskolában vagy a város központjában) lezajló, nemzetek (szerbek és magyarok) közötti állítólagos konfliktusok is. Emlékszem, hogy azt mondják nekem, ne provokáljuk a szerbeket, ne beszéljünk hangosan magyarul, és valóban előfordul, hogy szerb iskolás fiúk, nagyjából velünk egykorúak, ránk szólnak, hogy ne beszéljünk magyarul, de verekedésre, fiútársaim megverésére soha nem kerül sor. Általános iskolás koromban bizonyos szerb fiúktól mégsem azért félttem, mert én magyar lány vagyok, és ezért, emiatt fognak ők bántani, hiszen ezek a bizonyos szadista hajlamú fiúk, áthaladva az iskola bejárata előtti focipályán, nemtől és nemzettől függetlenül bármelyik, számukra gyöngébb, fiatalabb gyerekhez hozzárugták a labdát. De az biztos, hogy ehhez a félelemhez kapcsolódott a láthatatlanság iránti vágy, tudniillik az, hogy minél kevésbé legyek szembetűnő, minél kevésbé zavarjam, keresztezzem mások útját, jóllehet (ironikus módon) így még inkább dühítettem másokat. A többségi

társadalomban a kisebbséghez tartozni – bár ez nem általános séma, hiszen jócskán belefuthatunk ezzel ellentétes modellbe – önmagában is képes megteremteni egyfajta visszahúzódást, görcsösséget, szorongást, kiszolgáltatottságot. Anyámnak tanárként például az a tapasztalata, hogy a szerb diákok sokkal felszabadultabbak, hangosabbak, bátrabbak, míg a magyarok visszafogottabbak, önbizalomhiányosak.

A háborús időszakból a legerősebben bennem mégis annak a kognitív folyamatnak az emlékképe vagy érzetkomplexuma él, ahogy a gyerek- és pubertáséletem zajlik, és én ebben próbálom megérteni és felfogni, hogy egy olyan helyen lakom, ahol azt mondják, nem jó élni, mert háború van. A háború pedig korábban mindig valami távoli volt. Ez a messzeség vált tulajdonképpen közelivé és otthonossá, a szüleim természetes veszekedéseivel, a katonai behívótól félő apám magyarországi meneküléseivel, majd hazajöveleivel, a nyaralások, kirándulások teljes elmaradásával, a boltok kongó ürességével, az ételek egyhangúságával és szűkösségével, amit időnként megtört a németországi rokonoktól kapott segélycsomagok abszurd tartalma. Ebbe az abszurditásba, a színes, csillogó fém- és üvegdobozok, a pazar termékcsomagolások mögött vagy belsejében húzódó pazar ízek (a csokoládék, cukorkák, kekszek, szárított egzotikus gyümölcsös és törökmogyorós müzlik, teljes kiőrlésű, magvas, rozsos kétszersültek, tonhalak és olívaolajak) világába jó volt belemerülni, jó volt, hogy a mamának vannak a második világháború idején Németországba emigrált rokonai. Jó volt, hogy ezek a rokonok (a szép nevű Mayer Erna, aki férje után Wenturi lett, és a macskákért rajongó Simonka, akivel, amikor személyesen találkoztam, mintha a mama kiköpött mását láttam volna) ennyire sajnálnak minket, ezért olyan finom ételeket küldenek nekünk, amik még a balkáni háború előtti Jugoszlávia boltjainak a termékeitől is finomabbak voltak. És amelyekről, hogy ne utáljanak a barátaim, osztálytársaim, ismerőseim, inkább bölcsen hallgattam.

Az emlékeim jelentős és intenzív elemei tehát a különböző ételek, az étkezések, az ételekhez köthető szokások. Hogy bonja vesszük a lisztet. Hogy a tatának van búzája, ezért neki jóval több bonja van, és ad nekünk belőle. Hogy nem a boltban vesszük a kenyeret, hanem a mama süti, és tőle tanulja meg sütni anyám is. Hogy a mama kenyeire akkora, mint egy vajdilling, és a teteje aranybarna, ropogós, míg az alja fekete, égett, mégis finom, ezzel szemben anyámé íztelen és csak a vajdilling negyede. Hogy a mama nem szereti a lernit⁵, csak a kemencét, de már nincs kemencéje, így a lerniben kénytelen sütni, és közben feszti a lernit lesi és szidja. Hogy amikor nem Erna és Simonka csomagjainak édességeit esszük, akkor anyám – az Olga nevű kolléganőjétől kapott recept alapján – *Olga embargót* süt, amit nem szeretek, pedig pörkölt cukor van benne és reszelt alma, ami így utólag nem is hangzik rosszul, mégsem ettem már ilyet vagy húsz éve. Hogy anyáék azt mondják, nem illik mások hűtőjébe belenézni, amikor vendégségben vagyunk, én mégis belenézek. Hogy ezekben a kicsi és nagy, régi és kevésbé régi hűtőkben mindig szégyellnivaló ürességet látok, meg egy doboz margarint. Hogy ezeknek a hűtőknek a belső egyformasága, a szegénység szégyenének közössége jóleső otthonossággal, cinkossággal tölt el. Ezek az étkezéshez kapcsolódó emlékek, azaz a kilencvenes évek vajdasági magyar konyhailága is fontos részét képezik a vajdasági magyar női identitásnak.

Parászka Boróka erdélyi újságíró, aktivista, a Marosvásárhelyi Rádió kiváló riportere 2017-ben készített interjút velem a harmadik könyvem, a *kis va(j)dmagyar* alcímet viselő kisregényem, a *Több élet* kapcsán. Ebben az interjúban Parászka Boróka a rendszerváltás előtti romániai magyar konyhának és a közös női tapasztalatnak, az infláció, a szegénység ellenére is a nők által hatalmas erővel megvalósított étkezéseknek a mű-

⁵ A tűzhelyben lévő sütő, rerni megnevezése a vajdasági köznyelvben.

ködését – mely valójában a túlélés megteremtéseként a korábbi élet, egy rend persze átláthatóan díszletezett, forgatókönyvezett fenntartásaként szolgált – a kisregényemben ábrázolt vajdasági magyar női létmódhoz és konyhai létállapotokhoz hasonlította. Ez a hasonlóság nyilvánvalóan a közös közép-kelet-európai és kisebbségi tapasztalatból fakad, és szembetűnő benne a túlélési küzdelem, a szabadsághiányos, élheteretlen állapottal szemben valamin keresztül, például az étkezések által, az emberi lét rendjének a fenntartása. A különbség viszont talán az, hogy az én gyerek- és pubertáskori emlékeim alapján a Vajdaságban azért – az etnosemleges, egységesítő jugoszlávságnak köszönhetően – (már a hetvenes–nyolcvanas, de még a kilencvenes években is) jóval lazábban, kevésbé archaikusan, a mindennapokba ágyazva működtek a vajdasági magyar szokások. Így a női tapasztalatok áthagyományozódása is hézagosabban, az én környezetem esetében pedig inkább már utólagosan, a titói Jugoszlávia nyugati fejlettségének a megszűnése, a korábbi életvitel ijesztő megsemmisülése, a miloševići nacionalizmussal szembeni önmegőrző válaszreakcióként, ám a folytonosságának elvesztése, megszakadása miatt kevésbé sikeresen teremtődött meg. A háborús évek migrációjának köszönhető (vajdasági magyarság) népességsökkenés(e) miatti félelem, és a bizonyos értelemben utólagos fejhez kapás adott teret annak a többféle oldalról, többféle közegben (például a politikai pártok, az értelmiség, a hagyományőrző csoportok stb. által) történő – módszereiben, problémafelvetéseiben és megoldásaiban vagy pusztán megoldási javaslataiban sokszor eltérő – tevékenységeknek, melyek a vajdasági magyar identitás megőrzésére tesznek kísérletet. Ennek kétségkívül fontos produktuma az esztétikai cselekvés, még akkor is, ha az jóval kevesebbekhez juthat el, jóval kevesebbek számára lehet befogadható (és elfogadható), mint például a műkedvelői, népi hagyományőrző tevékenység. Az én írói világomban a nemzeti, a családi áthagyományozódás a már említett okokból kifolyólag

szándékoltan, sokszor ironikusan ábrázolva, tulajdonképpen a kontinuitás hiányából, a különböző politikai és egyéb ideológikus érdekcsoportok nacionalizmusa és kirekesztő szemlélete iránti undorból, de a vajdasági magyar női sorsesemények megértésének a vágyából jött létre.

Egyszerre dolgozik tehát bennem ez az undor és ez a vágy, mely még a Magyarországra való költözéseim után is kényeztetően hozza létre (de már nem a bennszülött, hanem az idegen és a migráns látószögéből és egyébként Tolnai Ottó vidéki kozmopolitizmusából, valamint világi, világló művészetéből örökké inspirálódva, akárcsak a németországi rokonok segélycsomagjaiból gyermekien, a nyomorban is csordultig táplálkozva) a Vajdasággal mint a világgal és a Vajdasággal mint a vidékkel való foglalkozást. Hogy teljesen világos legyen a döntésem: Magyarországot, konkrétan Szegedet nemcsak azért választottam migrációm célpontjául, mert az egyetemi tanulmányaimat, a filozófia és magyar szakot ott végeztem, hanem azért is, mert a diploma megszerzése utáni, 2010-es nagy vajdasági hazatelepülesem egzisztenciális nihiljével, állástalanságával, a diplomám alulhonosítási tragikomédiájával és az erősen pártpolitikai elhivatottságtól függő boldogulással szemben nagyon fontos lehetőségeket, számtalan kutatói, valamint írói ösztöndíjat és megélhetést adott. A Vajdaságban kapott írói díjaim és alkotóként való elismertségem (Sinkó-díj, Szirmai-díj, Vajdasági Magyar Drámaírói Díj) mellett egyszerűen ezért volt hatalmas egzisztenciális és intellektuális segítség a hároméves doktori ösztöndíjam, az SZTE Talent Az év doktorandusza díja, az Új Nemzeti Kiválóság Pályázat predoktori ösztöndíja, a TÁMOP-, majd az EFOP-pályázatban az egyetem Magyar Irodalmi Tanszékén és a Filozófia Tanszékén tudományos (segéd)munkatársként való alkalmazásom, akárcsak az írói támogatások (Gion Nándor-, Móricz-, Örkény-ösztöndíj, NKA Szépirodalmi Kollégiumának alkotói támogatása) és az irodalmi díjak (Sziveri-díj, Horváth Péter

Irodalmi Ösztöndíj). Miközben persze – bosszúságomra és a közép-kelet-európaiságunkra jellemző abszurd helyzet újabb fokozódásának tanúbizonyságaként – egyre inkább úgy látom, hogy az évekkel ezelőtt lakóhelyemül, új otthonomul választott ország a joghurtforradalom idejéből származó, illetve a kilencvenes évek balkáni vagy a magyarországi rendszerváltás előtti ideológiák retorikáját és létállapotát követő, fantáziátlanul utánzó, a vajdasági politikai és bizonyos értelmiségi elit belterjességével azonos szürreális, vartyogástól, visítástól, gágogástól hangos provinciává vált. Egy olyan ország tehát, melyben egyre inkább kénytelen vagyok – Szegeden élő – szigetlakóként (meg)élni a mindennapjaimat.

A nőügyekkel való foglalkozás pedig éppen az ilyen jellegű közegekben válik kimondottan tét nélküli, (számomra fájóan) érdektelen, (számomra felháborítóan) huszadrangú vagy egyáltalán nem is létező feladattá, holott ezzel szemben azt láthatjuk, hogy jelenleg (a Vajdaságban, Szerbiában, Magyarországon, Közép-Kelet-Európában stb.) ordítóan szükséges munka lenne a még mindig rendezetlen nőügyek átgondolása és helyretétele. Bár a *Több élet* szétírt lányregényként is interpretálható, és bár korábbi prózáimban, illetve prózaverseimben a narrátorom vagy a költői szubjektumom az elmozdulások, kizökkentések és posztmodern elbizonytalanítások ellenére jól körülhatárolható módon egy válságban levő vajdasági magyar (származású) női identitás, alapvetően soha nem éreztem különösebb hivatásomnak a nők szerepéről, emancipációs lehetőségéről, az életterünk szinte minden territóriumát erőteljesen uraló fallocentrikus világképről való konkrét felszólalást. Pedig volna mit mondani a női egyenjogúság valós helyzetéről. Csak a saját személyes tapasztalataimnál maradván: én például nem szeretem, ha íróknak neveznek, vagy hangsúlyozzák, hogy amit én művelek, az női írás, nőirodalom – akárha a tényleges, igaz és hasznos munka színterétől elkülönülő, jól körülhatárolható homokozóba, egyfajta női rezervátumba

caukánának. Természetesen én is úgy vélem, hogy fontos részét képezi az identitásomnak az, hogy nőnek születtem, nőként szocializálódtam és annak érzem magam, de az identitásom nem merül ki pusztán ebben (és merem remélni, jóval rétegzettebben érzékelem a világot annál, minthogy csak nőként látom), másrészt a férfi íróársaim tevékenységének produktumairól mégsem mondják azt, hogy férfiirodalom. Hogy 2018-ban a női egyenjogúság elfogadása és alkalmazása korántsem intelligencia függvénye, mi sem bizonyítja jobban, hogy közvetlen környezetemben gyakran előfordul (mind az irodalmi, mind az akadémikus szférában) a nők munkájának nem tényleges minőség, azaz kreativitás/tehetség- vagy teljesítményalapú megítélése, hanem egyéb más, nem szakmai *kvalitások* mentén történő interpretálása. A (*karrierista, nem a családot választó*) nő szakmai sikere, a munka terén való előrehaladása, érvényesülése a férfi értelmezői közösség számára leginkább a törtetésben és a női előnyök kihasználásában kap jelentést és igazolást. Ezzel a fajta szexizmussal a privát életemben azért nem szembesülök, mert tudatosan, odafigyeléssel eleve kizárom azokat az embereket, akik a nemek közötti evidens egyenlőség ellen retorizálnak. Ennek további rétege, hogy a magánéletemben jelen levő emberek azt is elfogadják, hogy mely szerepkörökben teljesedem ki, illetve kívánok kiteljesedni, akár csak azt, hogy bizonyos szerepkörök számomra érdektelenek vagy nem működőképesek. Jóllehet ezzel szemben az ún. szüntelen arra döbrent rá (traumatizálni, frusztrálni, degradálni, kizökkenteni stb. próbál) a még 2018-ban is a női szerepköröket meghatározni kívánó (közép-kelet-európai) fallocentrikus társadalom, hogy nem tekinthető teljes értékű nőnek az, aki nem reprodukálja magát. „A nő attól nő, ha szül is.” „Nem tud igazi irodalmat írni az a nő, aki még nem szült.” Ezek nem fiktív mondatok, és az utóbbi időszakban – épp a népességcsökkenés miatti félelmekből és az erre adott elég kemény politikai válaszokból létrejövő népességgazdálkodás ered-

ményeképp – lassan már kevésbé jó (vajdasági) magyarrá, ne adj' isten önző liberális nemzetárulóvá válik az, aki például – saját, személyes, egyébként a nyilvánosságra egyáltalán nem tartozó okokból – nem a gyerekszülés mellett dönt. Igaz, az, hogy a hatalom rendelkezhet, birtokolhatja és kisajátíthatja a testet, nem új a nap alatt. És nem meglepő az sem, hogy Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* című 1985-ös, számomra amúgy nem annyira átütő disztópiája – a belőle készült sorozattól függetlenül is – miért lett olyan felkapott, sokat olvasott az elmúlt periódusban.

Hogy a szituáció elfogadhatatlansága ellenére a témával kapcsolatban miért kerülöm eleve a direkt megnyilvánulási helyzeteket? Én alapvetően kényelmetlenül érzem magam ebben a szerepkörben, hiszen egyrészt eleve természetesnek veszem, hogy nőként, vajdasági magyarként, kisebbségiként, migránsként, fehéreként, európaiként, heteroszexuálisként stb. ugyanolyan egyenjogúságot élvezzek, mint bárki más, és ne identitásom valamelyik (egy ideológia, egy hatalom, egy közösség által megbélyegzett) része miatt szoruljak ki bizonyos életterületekről, értékeljék kevesebbre a létezésem, a munkámat, és kapjak kevesebb javat, vagy kelljen duplán teljesítenem ahhoz, hogy számításba vegyenek. Másrészt jelen pillanatban minden ilyen jellegű megnyilatkozást a feminista és gender szavakat szitokszóként kezelő, cinikus hatalmi elit figyelmen kívül hagy, vagy gyanúsnak, veszélyesnek, értékrombolónak hazudik, az ideológiájukat benyelő csordaszellem pedig a *törzs*, a *nemzet*, a *kereszténység*, a *tradíció*, a *konzervativizmus* fals védelmében szolgálilag ugyanígy cselekszik. Miközben – tegyük hozzá – épp ezekben (a vidék zárt szellemét követő) társadalmi rétegekben van jelen leginkább és a legprimitívebb, legerőszakosabb módon a nők elnyomása és kizsákmányolása. Harmadrészt komolyabb feminista és gender tanulmányaim soha nem voltak, és nem szakmai, tudományos tájékozottsággal, hanem pusztán a mindennapi, zsigeri, személyes vagy közvetett ta-

pszichológusok alapján tudok csak erről a témáról megszólalni, ami a nemek közötti egyenlőtlenség társadalmilag súlyosabb és kriminalizált helyzeteit (például a családon belüli bántalmazásokat, a nők elleni erőszakot) nem is foglalja magába. Pedig rengeteg munka várna a társadalomra, ha egyszer valahára ténylegesen szembenézne a néma áldozatokkal és elhallgatott, elhallgattatott történeteikkel, amire különösen a volt jugoszláv államokban, így például Szerbiában, egy még mindig erőteljesen patriarchális országban égető szükség lenne.

Éppen ezért sem meglepő, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekre és egyéb problémákra nagyon fókuszáltan reflektálnak a déli szláv irodalom jeles képviselői. Ha már a ladiki migráns- és a Juhász Erzsébet-i *belső migráns*-modellek ismeretének, pontosabban szélesebb körű megismertetésének (tananyagba kerülésének) fontosságáról beszéltem, szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy egy olyan interkulturális térben, mint amilyen a Vajdaság, a vajdasági magyar (női) identitás kialakításában ugyancsak nélkülözhetetlen a különböző nemzetek identitásproblémáinak a figyelembevétele. Így tehát érdemes tanulmányozni a volt Jugoszlávia népeinek, különös tekintettel a szerbeknek és a horvátoknak az identitásmeghatározó, identitásmegőrző, identitásépítő technéjét, leginkább pedig ezeknek a (vajdasági magyartól) jóval patriarchálisabb társadalmaknak a nőkhöz, a női szerepkörökhöz, feladatokhoz, a női sorsokhoz és sorslehetőségekhez való viszonyát – konkrétan ezek művészi reprezentációit. Hogy egy példát említsek: a kortárs horvát irodalomban az autobiografikus prózát író, a jugónosztalgiaiával leszámoló, a háborús traumákat és a migráns létélményt tematizáló Dubravka Ugrešić munkásságát, mely esztétikai értékeivel az elnyomottak, a vesztesek öntudatra ébredésében, a női identitás alakításában is meghatározó szerepet játszhat. A *feltétel nélküli kapituláció múzeumában* többek között a különböző családi és művészi migránsmodellek, valamint a (családi) női sorsok mentén próbál az indivi-

duum hazatalálni és otthonra lenni, vagy – mint *A fájdalom minisztériumának* migráns tanárnője esetében – a traumákat feldolgozni. Ugrešić egyik, kétségkívül leghumorosabb művében, a filléres szerelmes füzetek pastiche-aként olvasható, patchwork- (azaz resztlíkből, rongyokból varrt) regényében, a kvázi megrendelésre írt par excellence női regényében, a *Štefica Cvek az élet sűrűjében* című női locsi-fecsijében – akárha Ladik Katalin szabásmintaként és egyben partitúraként működő képverseit (kollázsait) is megidézné – azok a sztereotip elemek és elvárások épülnek be ironikus módon, melyeket a fallocentrikus irodalomtörténet-írás és -elmélet évszázadokon keresztül megképezett és számonkért. Miközben – a fallocentrikus értelmezői közösséggel szemben – a férjet, a szerelmet és a boldogságot kereső Štefica Cvek triviális történetébe Ugrešić az első szövegszötteket létrehozó, csak az oralitásban létező ősanák, Pénélopé és Seherezádé mesterségbeli tudását és az anyáról lányára szálló, átörökített kézimunkatudást is beleszővi. A tipikus, hagyományos női munka és a munka által átlényegített művészet így hozza párbeszédbe a tradíciót és a női szerepkör és női kiteljesedés kérdését, melyen keresztül a múlt és a jelen (jövő) közötti folytonosságot, de emellett a kritikai attitűd és a változtatás felelősségét és szükségességét is verbalizálja.

A vajdasági magyar női identitásról való gondolkodásnak és próbálkozásoknak – továbbalkalmazva a horvát író regényének metaforahasználatát – elsődlegesen teret kell adnia a másfajta tudatnak és a forradalmi irányvonalaknak, azaz a szabásminta egyedi, sajátos értelmezéseinek, egyszerre többféle modell felpróbálásának. Mindemellett nem nélkülözheti a különböző változások miatt az anyag, a szövet folyamatos alakítását: a felhajtásokat, szűkítéseket vagy kiengedéseket, valamint az újabb és újabb gomblyukak és gombok felvarrását, melyek által nemcsak gazdagabbá, izgalmasabbá, gyönyörtöltetőbbé és változatosabbá, de ugyanakkor praktikusabbá,

hasznosabbá (élhetővé) is válik a ruha. Teret kell tehát engednie ahhoz, hogy a vajdasági női identitás hordozói maguk és saját ízlésük alapján varrják meg vagy válasszák ki a számukra megfelelő, adottságaikat kiemelő öltözetet. Ehhez pedig nem dobhatják ki, nem felejtethetik el, de nem is rejthetik el a fiatal lányok elől a varrás igazi mestereinek (például Ladik Katalinnak, Dubravka Ugrešićnek vagy Juhász Erzsébetnek) az értékes kézikönyveit.

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

BENCsik ORSOLYA (1985, TOPOLYA)

Az SZTE BTK filozófia–magyar szakán végzett, majd ugyanitt az Irodalomtudományi Doktori Iskolának volt a hallgatója. Juhász Erzsébet munkásságából doktorált. Író, műfordító, 2010 és 2014 között a *Symposion* folyóirat egyik szerkesztője volt. Három szépirodalmi kötete és egy műfordításkötete jelent meg. Legutóbbi könyve a *Több élet* című kisregény (Budapest–Újvidék, Magvető–Forum, 2016). 2004 óta Szegeden él. Az SZTE BTK Filozófia Tanszékének tudományos munkatársa.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

323.1-055.2(=511.141)(497.113)

ÜVEGPLAFON? : Vajdasági magyar (értelmiségi) női
perspektívák / Szerkesztette Lendák-Kabók Karolina. – Újvidék :
Forum, 2020 (Subotica : Grafoprodukt). – 374 p. : ill. ; 20 cm

Példányszám 500.

Előszó / Lendák-Kabók Karolina. – 9–15. p.

ISBN 978-86-323-1118-3

a) Mađarice – Nacionalni identitet – Vojvodina – Zbornici

COBISS.SR-ID 333787911

FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET

web: forumliber.rs

fb: facebook.com/ForumKonyvkiado

e-mail: direktor@forumliber.rs

ISBN 86-323-1118-2

9 788632 311183

500 RSD + PDV / 2500 HUF + ÁFA

„2017. december 12-én Dragoslav Petković *Kolumbovo jaje* című könyvének bemutatóján voltam az Újvidéki Művelődési Kulturközpontban. Miközben Végel László méltatta a szerzőt, reflektálva a vajdasági magyar identitásra, megfogalmazódott bennem, hogy egy könyvben összegezni kellene a kortárs, közszereplő nők nézőpontjait e témában. A táskámból gyorsan elővettem egy gyűrött papírt és egy örökírót, és egykettőre feljegyeztem több mint tíz női nevet, akik szerzői lehetnének egy majdani kötetnek. Az ötlet ugyan egy korábbi elképzelés gyümölcse volt, és már régóta motoszkált a fejemben, mégis akkor, abban a pillanatban kristályosodott ki bennem az *Üvegplafon?* terve. [...] Az *Üvegplafon?* a vajdasági magyar női identitást kutatja az 1990-es évek tükrében. Sikeres közéleti személyiségként szereplő nők történeteinek könyve ez, akik jelenleg a művészetek, a média, a társadalom- és humán tudományok terén tevékenykednek, személyükben tehát magasan képzett nőkkel, köztük költőkkel, írókkal, színésznőkkel, fotóművészekkel, fordítókkal, kutatókkal, egyetemi oktatókkal ismerkedhetünk meg.”